

”Ønsket om tilhørighet –
skolerettet innsats for ungdom med
alvorlige atferdsvansker”

Kartleggingsrapport

Trondheim desember 2001

Forord

Opplæringsloven pålegger kommunene å legge til rette for at alle elever i grunnskolen skal få et tilpasset skoletilbud ved sin lokale skole. For kommunen representerer dette store utfordringer – spesielt i forhold til de elever som har store atferdsvansker.

Denne rapporten bygger på data innhentet gjennom en omfattende kartlegging høsten 2001. Informanter er ungdomskolene, Hjelpetjenestene og Dagskolene i Trondheim kommune. Ansvarlige for utarbeiding av instrumenter, gjennomføring og bearbeiding av data og denne resultatpresentasjonen er Midt - Norsk Kompetansesenter for Atferd. Oppdragsgiver er Trondheim kommune ved kommunaldirektør Jorid Midtlyng.

Kartleggingen inngår i et forprosjekt som har til hensikt å forberede et prosjekt som skal bidra til å øke tilhørigheten for elever med store atferdsvansker i den ordinære skolen. Dette er en marginal gruppe elever som utfordrer skolene og hjelpeapparatet på det sterkeste. I forprosjektskissen "Ønsket om tilhørighet- skolerettet innsats for ungdom med alvorlige atferdsvansker" defineres gruppen som elever som viser "norm- og regelbrytende atferd i form av vold, misbruk av rusmidler og kriminelle handlinger."

De resultatene vi presenterer og de konklusjoner vi trekker i denne rapporten vil være et viktig grunnlag for å realisere dette prosjektet. Sammen med de drøftinger som har blitt gjennomført på to store konferanser med informantene, møter i prosjektgruppen og referansegruppen, vil denne rapporten danne grunnlaget for den prosjektplanen som skal være ferdig utarbeidet i midten av januar 2002. Deltakere i prosjektgruppen, i tillegg til undertegnede, har vært Lisbeth Isaksen og Herleiv Karlsen, som har representert fagstaben i Trondheim kommune, Morten Mørkved, leder for Hjelpetjenesten i Strinda, som har representert de ulike hjelpetjenestene i kommunen. Deltakere i referansegruppen, i tillegg til de fra prosjektgruppen, har vært: For hjelpetjenestene: leder Dagny Nærbø og konsulent Rakel Solstad, for Dagskolene: rektor Morten Værnes, for ungdomsskolene: inspektør Harald Storli og lærer Liv Tetlie

Rapporten er bygd opp rundt noen sentrale kategorier. Den starter med en redegjørelse for vår metodiske innretning og fortsetter med en presentasjon av omfang og utbredelse i forhold til målgruppen. De syv kategoriene som presenteres fortløpende omfatter både relasjonelle, pedagogiske og organisatoriske faktorer. Hovedfokuset i rapporten er på ungdomsskolenes arbeid med å skape tilhørighet også for de elevene som utfordrer dem mest. Hvordan påvirkes det av bruken av voksenressursen, organiseringen og tilretteleggingen av undervisningen, bistand fra hjelpeapparatet og bruk av Dagskoletilbudet? Rapporten avsluttes med at vi trekker noen hovedkonklusjoner.

I arbeidet med rapporten har vi fått meget god respons fra alle informantene og vi vil benytte anledningen til å takke for velvilligheten vi ble møtt med og det engasjementet vi opplevde i forhold til å videreføre det arbeidet som er knyttet til de problemstillinger som denne rapporten reiser.

Trondheim desember 2001 ,

Arne Tveit

Arnt Ollestad

Bjørn Arnesen

Innholdsfortegnelse:

Hovedpunkter fra kartleggingen.....	4
Kartleggingsmetodisk grunnlag og innretning.....	7
Omfang av ungdomsskoleelever med alvorlige atferdsvansker i Trondheim.....	8
Voksenrollen.....	8
Tilpassa opplæring – behov for økt mangfold.....	10
Skole - Hjelpetjeneste.....	11
Dagskoler – hjemmeskoler sett i forhold til samarbeid og tilbakeføring.....	14
Undervisning i klassen eller på andre og alternative arenaer.....	16
Samhandling med eleven og foreldresamarbeid.....	17
Utviklingsområder.....	20
Avsluttende kommentarer.....	21
Prosjektgruppens anbefalinger.....	23

Hovedpunkter fra kartleggingen.

- Kartleggingen viser at 2,3% av elevene ved ungdomsskolene i Trondheim beskrives å ha alvorlige atferdsvansker. Dette er et prosenttall som samsvarer med nasjonale kartleggingsundersøkelser, hvor andelen varierer mellom 2 – 3%.*

- Praksis ved ungdomsskolene i Trondheim kommune viser at blant disse 2,3% er det en tredjedel av elevene som skolene erfarer at de ikke er i stand til å gi et godt nok skoletilbud til.*

- Blant ungdomsskoleelevene de kommer til kort i forhold til, er det to tredjedeler som ikke får sitt opplæringstilbud på hjemmeskolen.*

- Skoletilbud utenfor hjemmeskolene for de av elevene de opplever å komme til kort overfor, gis som følger: Dagskolene 30,2%, skoletilbud gjennom plassering i barneverninstitusjon/fosterhjem 15,8%, flyttet fra kommunen 11,8%, overført til annen ordinær ungdomsskole i kommunen 6,5%, andre løsninger (ungdomspsykiatri etc.) 3,9%.*

- Hoveddelen av ungdomsskolene erkjenner behov for og uttrykker ønske om å kunne utvikle et mer mangfoldig skoletilbud på egen skole. Dette for å kunne øke muligheten for at flere av de som i dag får sitt skoletilbud på utsiden av sin hjemmeskole skal få et tilstrekkelig tilbud på egen hjemmeskole. Tilsvarende uttrykkes det ambisjoner om å kunne forbedre tilbudet, først og fremst gjennom å øke tilhørighetsopplevelsen hos elevene på sin hjemmeskole. Dette er en ambisjon som også omfatter de av elevene i denne elevgruppen som i dag får et mangelfullt og/eller utilstrekkelig tilbud i dag.*

- Ungdomsskolene vektlegger ulike sentrale områder for utviklingsarbeid. Dette er områder som varierer fra å arbeide med å sikre kontinuitet i arbeidet med elevgruppen, ivaretagelse/veiledning av de lærere som arbeider spesielt med elevgruppen, fleksibilitet, disponible og kompetente personalressurser, til en økt variasjon i opplæringstiltak og opplæringsarenaer generelt.

- Det er et gjennomgående ønske blant ungdomsskolene at de i størst mulig grad skal kunne klare å gi et godt opplæringstilbud til alle elever med bruk av egne ressurser.

- Ungdomsskoleinformantene beskriver støtte og hjelp fra hjelpetjenestene (PP-del) som gjennomgående utilstrekkelig. Det uttrykkes høy grad av mistillit og lav legitimitet fra skolene til hjelpetjenestene. Enkelte av skoleinformantene uttrykker i den forbindelse at de ville ha foretrukket å fått overført oppgaver og ressurser fra hjelpetjenesten til egen skole.

- Ungdomsskoleinformantene beskriver hjelpetjenestenes kompetanse både generelt og overfor elever med alvorlige atferdsvansker som lite relevant. Det etterlyses først og fremst tilstedeværelse, tilgjengelighet og relevant kompetanse.

- Hjelpetjenestene erfarer høy grad av motstand mot involvering fra ungdomsskolene. De beskriver det som særdeles vanskelig å komme i en støtte- hjelpeposisjon til ungdomsskolene.

- Flertallet av hjelpetjenesten beskriver egen kompetanse som høy. Totalt sett erfarer hjelpetjenestene at kontinuitet og høy grad av regularitet er viktigere i ungdomsskolene enn i barneskolene.

- Informantene fra ungdomsskolene og hjelpetjenestene er enige om at eksisterende samarbeidsfora og regularitet i disse er lite hensiktsmessige.

- Praksis for det skoletilbud Dagskolene representerer er at elevene avslutter sin grunnskoletid der, og at det verken ved hjemmeskoler eller ved Dagskolene vurderes som riktig å tenke tilhørighet og tilbakeføring til hjemmeskolen. Det beskrives en praksis, fra alle informantkategorier, hvor det ikke er rutiner for kontakt mellom hjemmeskole og Dagskole vedrørende de elever som har fått plass ved en av Dagskolene.

- Ungdomsskoleinformantene og Dagskolene er enige om at eksisterende alternative skoletilbud ved Dagskolene er nødvendig og godt. Samtidig gir hoveddelen av ungdomsskolene uttrykk for et ønske om å i større grad enn i dag å etablere alternativer på egen skole. Hjelpetjenestene uttrykker behov for et bredere tilbud ved Dagskolene som representerer midlertidighet og større grad av fleksibilitet i tilbud og innretning mot tilbakeføring til hjemmeskole.

Kartleggingsmetodisk grunnlag og innretning.

Utgangspunktet for kartleggingen var å framskaffe et kunnskapsgrunnlag for videre utviklingsarbeid knyttet til opplæring av elevgruppen med alvorlige utagerende atferd ved ungdomsskoletrinnet i Trondheim kommune. På den ene siden, nivå 1, var det et behov for kunnskap fra den enkelte enhet basert på egenvurdering av ulike overordnede områder som: Omfang, organisering av ulike opplæringstilbud, syn på ulike utviklingsområder og tiltak, vurdering av egen enhet og bruk av eksterne opplæringstiltak. På den andre siden, nivå 2, behovet for kunnskap om pedagogisk praksis, strukturer, samarbeidsproblematikk, og erfaringer knyttet til forhold som virker inkluderende og segregerende. Synspunkter knyttet til utviklingsområder og motivasjon ble forsøkt reflektert i all kartlegging.

Kartleggingsområder

Vi valgte å bruke ulike kartleggingsredskaper for de ulike kartleggingsnivåer. For det overordnede nivå 1 valgte vi å utforme et spørreskjema med avkrysning og kvantifisering av omfang - screening. Her var informantene alle skoler med ungdomstrinn, Dagskolene, hjelpetjenestene og tre informanter fra støtteenheter forøvrig. To ulike spørreskjema ble utformet. Ett for ungdomsskolene og ett for de øvrige informanter. Spørreskjemaene ble utdelt på Idekonferansen 28. september, og besvart der. For ungdomsskolene ble det foretatt en purring i etterkant av konferansen. Samlet har 17 av 20 ungdomsskoleenheter besvart spørreskjemaet. Hjelpetjenesten og Dagskolene har alle svart, og i tillegg har tre enheter i øvrig støtteapparat besvart spørreskjemaet.

Kartleggingsdesign til bruk for informasjonsinnhenting på nivå 2 ble utformet med tanke på å få innsyn i vurdering av praksis. Informasjonen ble innhentet fra tre ulike informantgrupper: 1. Ungdomsskoletrinnet, 2. Hjelpetjenestene og 3. Dagskolene. For ungdomsskoletrinnet ble det gjort et strategisk utvalg av skoler. Åtte skoler ble valgt ut med utgangspunkt i å sikre størst mulig variasjon i informasjonstilgangen. For alle informantgrupper ble det foretatt semistrukturerte intervjuer. Det ble utarbeidet ulike intervjueskjemaer for den enkelte informantgruppe. Disse ble utformet slik at informasjonen skulle være utfyllende og overlappende med tanke på analyse etter dimensjonen *tilhørighet og segregering* i forhold til det ordinære ungdomsskoletilbudet i Trondheim kommune.

Informanter

Informantene, med tanke på antall og ansvarsområder, ved hver skoleenhet var noe ulikt, men ledelsen og spesial/sosialpedagogisk ansvarlige var representert som informanter ved alle enheter. For hjelpetjenestene var leder for PP-del og barneverndel informanter, og i tillegg deltok leder for hjelpetjenesten i flere tilfeller. Hvert semistrukturerte intervju var av en varighet fra en til to timer.

Det strategiske utvalg av ungdomsskoleenheter bidrar først og fremst til å sikre informasjon i variasjon og bredde. Designet er i mindre grad representativt for alle enheter. Når denne begrensning er påpekt, har vi i den videre bearbeiding og analyse pekt på en del trekk som framkommer i informasjonen. Dette primært som et grunnlag for å kunne stille spørsmål og komme med anvisninger for videre utredning og utviklingsområder, ikke som et uttrykk for en beskrivelse av den totale populasjonen. Imidlertid er det for noen områder såvidt høy grad av sammenfall mellom resultater fra kartlegging på de to ulike kartleggingsnivåer, at de langt på vei kan tolkes å være representative.

Kategorier

I resultatpresentasjonen har vi valgt å gjøre en inndeling i syv kategorier. Kategoriene er: 1. Voksenrollen, 2. Tilpasset opplæring, 3. Skole - hjelpetjeneste, 4. Dagskole - Hjemmeskole, 5. Undervisning i klassen eller på andre og alternative arenaer, 6. Samhandling med eleven og foreldresamarbeid, 7. Utviklingsområder.

Analysen er for alle kategorier gjort etter dimensjonen mellom tilhørighet og segregering. Dette med utgangspunkt i de mål og oppgaver som er beskrevet for forprosjektet. Både i forhold til kartleggingsdesign og bearbeiding er det skoleinformantenes tilbakemeldinger som er særlig vektet ut fra dimensjonen segregering - tilhørighet i elevgruppens hjemmeskoler.

Vi har valgt å foreta oppsummerende beskrivelser av problemstillinger for hver kategori. For flere av kategoriene vil det omfatte ulike forhold som går utover rammene for et videre utviklingsprosjekt. Den samlede oppsummering vil derfor kun omfatte de områder som vurderes å ligge innenfor rammene for et videre utviklingsprosjekt.

Omfang av ungdomsskoleelever med alvorlige atferdsvansker i Trondheim

I screening undersøkelsen var det totale antall elever som var representert 4376. Av disse ble av skolene 100 definert til å ha store atferdsvansker. Prosentvis utgjør gruppen 2,3 %, og omfanget er i samsvar med det andre undersøkelser i andre kommuner og områder konkluderer med. Omfanget beskrives til å variere noe fra skole til skole. Fra de ordinære ungdomsskolene er det en skole som rapporterer 0%. Dette er naturlig nok det lavest oppgitte tall, mens den skole som rapporterer høyest andel angir et antall som utgjør 5,9% av skolens totale elevtall. For Dagskolenes del er tallene som er oppgitt høyere.

De ordinære ungdomsskolene rapporterer at de kommer til kort ovenfor 1/3 av elever som har store atferdsvansker (dvs. 0,8 % av hele ungdomsskolepopulasjonen). Av disse mottok 2/3 sitt skoletilbud utenfor sin ordinære hjemmeskole.

Andel av elever innenfor denne kategorien er således lavfrekvent innenfor den totale ungdomsskolepopulasjon. I omfang utgjør de derfor en liten gruppe. Elever som blir beskrevet til å ha store atferdsvansker har en atferd som er knyttet til nasking, hærverk, alkohol eller narkotikapåvirkning, medbrakte stikk- og slagvåpen på skolen, mobbing, alvorlig verbal og fysisk utagering.

Voksenrollen

I kartleggingen ble voksenrollen i ungdomsskolen berørt på ulike måter knyttet til spørsmål om kontinuitet, kompetanse og utfordringer/belastninger i møte med alvorlige atferdsvansker blant elevene. I tillegg er det rimelig å trekke inn forhold knyttet til veiledning/støtte internt og eksternt og ivaretagelse av personalet i en vurdering av voksenrollen.

Fleksibilitet og kontinuitet

Informantene gir klart uttrykk for at kontinuitet og fleksibilitet blant de voksne er sentrale forutsetninger for skolene. Det å utnytte den gode relasjonen, være fleksibel i bruk av voksne

og vektlegge personlig egnethet trekkes fram. Det å ha mulighet til å jobbe over tid samt å få trekke veksler på medarbeidere med erfaring understrekes også som viktig.

Team

Alle skoler er pålagt å ha en egen spesialpedagogisk koordinator. Flere skoler har i tillegg opprettet spesial- og sosialpedagogiske team som har et særskilt ansvar i forhold til veiledning og oppfølging inn mot klassene og enkeltelever. Disse nøkkelpersonene jobber både med forebygging og intervensjon og fungerer på flere skoler som en ”indre hjelpetjeneste”. Erfaringene ved en slik bruk av voksenressursen er overveiende positive. Et forhold som trekkes fram som negativt er at slike team fra enkelte hold blir oppfattet som en ”eksperttjeneste” som skal ordne opp for det øvrige personalet framfor å bidra til å løse problemet sammen med for eksempel klassestyrer og eleven. Generelt pekes det likevel på at skolene er blitt flinkere til å prioritere og skolere klassestyrere.

Kompetanse

I forhold til kompetansespørsmålet er tilbakemeldingene mer sammensatte. Noen mener det skorter mest på handlingskompetansen og at kompetansen ikke blir godt nok utnyttet. Andre peker på at realkompetansen er utilstrekkelig. Manglende kompetanse påvirker holdningene til denne elevgruppa og svekker forståelsen av hva som må til av tilpasninger for den enkelte, bl.a. i forhold til å lykkes med å skape inkluderende tilbud. På den annen side er det også skoler som mener de har god kompetanse på området, men at det alltid vil være behov for forbedringer. Når det gjelder bruk av andre yrkesgrupper med f. eks. sosialfaglig utdanning er det et lite mindretall av skolene i utvalget som har erfaringer med det. Deres erfaringer er imidlertid stort sett positive. Bruk av ufaglært arbeidskraft og assistenter inn mot denne elevgruppen mener flere er uheldig og kun en informant har dette som et satsningsområde. Screeningen viser likevel at det i mange tilfeller benyttes assistenter til å jobbe med denne elevgruppen.

Utfordringer og belastninger

Skolene oppgir at personalet opplever at arbeidet med denne elevgruppen kan være belastende og med fare for utbrenthet. Arbeidet er svært krevende med et høyt forbruk av tid og ressurser. Det å finne den rette balansegangen mellom enkeltelevers og de øvrige elevenes behov er frustrerende og vanskelig å forholde seg til. Det samme gjelder graden av involvering og oppfølging. Spesielt vanskelig synes det å være i forhold til de elevene som de voksne i skolen ikke lykkes å opprette kontakt og relasjoner med. Dette gjelder de som er totalt avvisende og hvor ulike strategier ikke ser ut til å nå fram.

Bildet er ikke ensidig negativt. Det rapporteres også om situasjoner og arbeidsoppgaver knyttet til denne elevgruppen som de voksne opplever som givende og positive. Det understrekes at det er viktig å se de små framskritt og ta vare på de gylne øyeblikk. Dessuten opplever den voksne ofte å oppnå et annet og nært forhold til mange av disse elevene. Det oppstår et spesielt tillitsforhold.

Behovet for støtte, veiledning og ivaretagelse av de ansatte er viktig. De skolene som har bygd opp interne team/støttesystemer mener at disse et godt stykke på vei ivaretar veilednings- og støttebehovet. Enkelte skoler har også prioritert ulike kollegaveiledningsmetoder. Andre peker på at dette er et forsømt område og flere peker på at hjelpen utenfra er mangelfull og utilstrekkelig.

Beredskap

Når det gjelder å bygge opp særskilte prosedyrer og beredskapsrutiner i forhold til krisesituasjoner og voldsepisoder for å sikre både de ansatte og elevene varierer dette noe fra skole til skole. De fleste ser ut til å ha rutiner og prosedyrer knyttet til sorg/krise og mobbing. Særskilte beredskapsplaner i forhold til vold og alvorlig utagering er ikke like utbredt. Hovedvekten ligger uansett på det forebyggende plan. Skolene beskriver ulike tiltak for å fremme trivsel og trygghet ved skolene som en viktig faktor for å forebygge vold og utagering.

Kommentarer om voksenrollen

Når det gjelder både handlings- og realkompetansen blant de ansatte i ungdomsskolene vil den naturlig nok variere fra skole til skole og lærer til lærer. Men samlet sett er det mulig å konkludere med at skolene ser betydningen av å utnytte voksenressursen med hensyn til kontinuitet og fleksibilitet slik at de ansatte som best ivaretar kompetansen i forhold til målgruppa er de som også jobber mest opp mot disse elevene. Skolene som har prioritert oppbyggingen av egne interne team og støttesystemer synes mest fornøyd i forhold til behov for veiledning og støtte i voksengruppa. Vurdert i forhold til dimensjonen tilhørighet og segregering er det rimelig å konkludere med at skolene ved å vektlegge de relasjonelle kvalitetene bidrar til å øke mulighetene for at elevene føler aksept og tilhørighet ved sin lokale skole.

Tilpassa opplæring – behov for økt mangfold

For å lykkes med å skape en inkluderende skole for alle synes det å bli mer og mer akseptert at det innebærer at skolene må forandre seg i forhold til arbeidsmåter og organisering. Det betyr først og fremst at skolene må utvide sitt tilbudsrepertoar og legge til rette for en økt variasjon av tilbud for å fange opp mangfoldet blant elevene. Denne erkjennelsen kommer tydelig fram i vår kartlegging, både i materialet fra screeningen hvor nesten samtlige skoler deltok og i forhold til intervjuundersøkelsen blant et utvalg skoler. Skolene gir uttrykk for at de ønsker å satse på å utvikle arbeidsplaner for elevene, alternative undervisningsopplegg i og utenfor klassen og klassemiljøutvikling. Det gis klart uttrykk for at skolene innser at de må bli flinkere til å prioritere og utforme skoletilbud og opplegg som bryter med de tradisjonelle undervisningsoppleggene og som i stor grad vektlegger elevenes behov for å mestre å lykkes i skolesammenheng. Oppleggene må bli mindre tradisjonelle og gå i mer praktisk retning. Konkret pekes det på behovet for å oppprioritere det praktisk - estetiske arbeidet i skolen bl.a. gjennom å videreutvikle elevens valg, skolens valg og prosjektarbeid. Videre understreker skolene behovet for mer fleksibilitet innenfor skolens rammer i forhold til utnyttelsen av ressursene og organisering av undervisningen. Skolene ser behovet og er motiverte for forandring men gir uttrykk for at de ikke alltid vet hvilke grep de skal ta for å få det til.

Alternative læringsarenaer

Noen skoler ser ut til å ha kommet lengre enn andre i å utvikle alternative læringsarenaer. Det ser samtidig ut til å være bred enighet om at disse alternative læringsarenaene ikke skal være små isolerte og segregerte lommer atskilt fra skolens øvrige liv. Ingen av skolene gir uttrykk for at de ønsker seg tilbake til modellene med bruk av ”mini-dagskoler”. Skolene gir tvert imot uttrykk for at de ønsker å utvikle sitt generelle opplæringstilbud som skal omfatte både den ordinære eleven og elever med særskilte behov. Noen skoler gir uttrykk for at de prøver å sette sammen heterogene små grupper som kan være knyttet opp mot ulike læringsaktiviteter. Prinsippene om omvendt integrering trekkes inn i denne sammenheng. Det vil si

læringsarenaer hvor man legger til rette for samspill mellom elever med særskilte behov og andre elever. En generell erfaring er at slike alternative arenaer må ha høy status og være tilpasset målgruppens behov. Det er videre viktig at tiltakene/tilbudene normaliseres slik at de tilbys alle, men brukes bevisst i forhold til spesielle elever.

Datainnhenting fra Dagskolene tyder på at disse skolene har lang erfaring med å utvikle et bredt og variert tilbudsrepertoar til sine elever. Fokus legges på mestringsopplevelsen og de benytter ulike læringsarenaer både av mer permanent karakter (f. eks egen hytte i Bymarka) og midlertidig karakter (f. eks. et grustak for trialkjøring). Dagskolene har også svært positive erfaringer med å benytte tema- og prosjektbaserte undervisningsopplegg i forhold til denne målgruppen.

Kommentarer om tilpasset opplæring

Den sterke fokuseringen på å utvikle egen skole i retning av å øke den pedagogiske tilpasningen vurderer vi som svært positiv. I forhold til tilhørighetsaspektet er dette oppløftende. Skolene gir uttrykk for at de ønsker å bli dyktigere til å legge til rette for en opplæring som ivaretar behovene til den store variasjonen blant elevene. I hvor stor grad det er samsvar mellom visjon og realitet, gir ikke materialet vårt entydige svar på. Fra hjelpetjenestens side som ser skolen fra utsiden, pekes det på at det fortsatt eksisterer press på å få fjernet enkelte elever fra skolen. Det er grunn til å reflektere over hvorfor det er slik at 7 av 10 elever med store atferdsvansker mottar sitt skoletilbud utenfor sin ordinære hjemmeskole.

Skole - Hjelpetjeneste.

Vi spurte informantene fra skoleutvalget om erfaringer med hjelpetjenesten, og hjelpetjenesten om erfaringer med skole. Utgangspunktet var sånn sett å kunne belyse erfaringer med og ønske om støtte og bistand inn i skolen i forhold til elever med utagerende atferd, og tilsvarende fra ståstedet med å kunne fylle rollen med å støtte og bistå ungdomsskolene i arbeidet med denne elevgruppen. Skolene er i denne sammenheng mottakere og bestillere av tjenester og hjelpetjenesten er det tjenesteytende tilbud.

Vi etterspurte informasjon fra skolene og hjelpetjenesten knyttet til arbeid etter både skole- og barnevernslovgivning. Til tross for at vi spesifikt etterspurte erfaringer fra arbeidet med elever med utagerende atferd, ga samlet sett informantene beskrivelser av samarbeidet og nyttevurderinger som gjaldt tilbud og ytelser generelt.

Det er innledningsvis viktig å understreke at informasjonen som gitt er avgrenset til hjelpetjenestens arbeid knyttet til ungdomstrinnet. I den enkelte hjelpetjenesten er det i noen grad differensiert mellom de ulike skoler. Det beskrives ulike faktorer som vesentlige for samarbeid og tjenesteyting.

Hjelpetjenestens vurdering av egen kompetanse

Fire av seks hjelpetjenester vurderer sin egen kompetanse i forhold til elever med utagerende atferd som høy. De informantene fra hjelpetjenestene som påpeker kompetansevansker understreker at det er PP-delen som har lengst å gå i forhold til denne elevgruppen. Det påpekes av to enheter at kompetansen på flere av u-skolene er gjennomgående lav. I de øvrige fire hjelpetjenester er det i hovedsak erfart at kompetansen er høy. Det understrekes at det i

forhold til kompetansespørsmål er sentralt å sette fokus på handlings- og veiledningskompetanse. Dette begrunnes i forholdet mellom skolenes forventninger-/bestillinger og hjelpetjenestens erfaringer med å ikke bli opplevd som nyttige i den sammenheng.

Legitimitet

Seks av seks hjelpetjenester erfarer fra middels til svært høy grad av legitimitets- og tillitsproblemer knyttet inn mot skoler med ungdomstrinn. Det beskrives mye motstand, og blant annet at dugelighet må bevises over lang tid. Kontinuitet beskrives å være gjennomgående vanskelig å få til, med unntak fra en enhet. Alle hjelpetjenester har etablert faste kontaktfora inn mot skolene. Den mest vanlige struktur er faste kontaktmøter med regularitet hver tredje/fjerde uke (ett distrikt har ettkontaktmøte i semesteret) hvor hjelpetjenesten møter med en fast representant fra PP-del og en fast representant fra barnevern -del. Fra skolen møter vanligvis en fra ledelse, spes./sos.ped., rådgiver og i varierende grad klassestyrere. Generelle saker, anonymiserte elevsaker og tilmeldte elevsaker er det vanligste innhold. To enheter beskriver gode erfaringer med tettere og ukentlig tilstedeværelse og oppgaver ved to skoleenheter. To enheter beskriver særskilte gruppetiltak for ungdomsskoleelever drevet av PP-del, uten at ungdomsskolene er aktive medspillere.

Vansker med å komme i posisjon

Det beskrives større utfordringer knyttet til behovet for regularitet og kontinuitet i ungdomsskolen enn i barneskolen. Beskrivelsene er gjennomgående med tanke på vansker med å kunne ha fast stab over tid, og en nærhet og regularitet som er i samsvar med skolenes behov. Dette er et område som alle informanter gir uttrykk for at det arbeides aktivt med å forbedre tjenestetilbudet på. Tiltak som motvirker gjennomtrekk er sentralt for flere, mens andre påpeker knapphet på ressurser som en sentral faktor. Et virksomt tiltak for flere av informantene er å kunne bidra til å høyne tilbudet til elevgruppen på skolene, og dermed redusere behovet for støtte og bistand fra hjelpetjenesten. I den sammenheng fremheves muligheten til å komme tidligere inn i beslutningsprosessene på skolene. Flere av informantene erfarer at når elevsaker og problemstillinger knyttet til opplæringstilbudet til elever med særskilte behov presenteres for hjelpetjenestene, så er det allerede foretatt en beslutning på mange av skolene.

Rettsikkerhet

Rettsikkerheten beskrives av hjelpetjenestene til ikke å være godt nok ivaretatt. Av de enheter som besvarte dette spørsmålet ble det understreket at dette er et krevende område å ivareta godt nok. En av enhetene beskrev erfaringer med at skoler i en rekke tilfeller har fokus primært mot å kunne sikre seg i forhold til en eventuell framtidig rettsprosess. En annen enhet understreket at fokus fra skolen kan være for ensidig mot elev/foreldres plikt, at elev og foreldre må «skjerpe» seg, og for lite fokus mot elevers og foreldres rettigheter.

Foreldresamarbeid

Foreldresamarbeid og elevinvolvering er et område hvor det beskrives flere ulike og gode eksempler på virksomme tiltak. På den andre siden påpekes det at foreldre og elevarbeid er et område hvor hjelpetjenesten har en særskilt og viktig rolle, og at det er mye å gå på i forhold til å bistå skolene her.

Støtte

Hjelpetjenesten erfarer i beskjeden grad å ha tilgjengelig støtte fra overordnede og eksterne enheter og organer.

Samtak

Flere av enhetene viser til at Samtakprogrammet i beskjeden grad bidrar til virksom tilnærming til ungdomsskolene.

Satsingsområder

Vi ba hjelpetjenestene prioritere mellom seks ulike satsingsområder i screeningen (5 av 6 svarte). Ett av de nevnte prioriteringsområdene var å øke støtten fra hjelpeapparatet inn mot skolen. Dette ble av informantene lavt prioritert i forhold til andre områder. Dette er en tilbakemelding som indikerer at motivasjonen for å øke innsatsen inn mot ungdomsskolene i dag er begrenset.

Når det gjelder beskrivelse av skolesamarbeidets betydning i forhold til å lykkes i arbeidet med utagerende elever, er 4 av informantene delvis enig i at enhetenes gode samarbeid med skolene er avgjørende, mens en enhet er nøytral.

Skolens erfaringer med og syn på samarbeidet med hjelpetjenestene.

I det semistrukturerte intervjueskjema til skolene var spørsmål om samarbeidet med hjelpetjenestene mer avgrenset enn tilsvarende var for hjelpetjenestenes erfaringer med og syn på skole. Vi spurte skoleinformantene om erfaringer med støtte/hjelp fra eksterne/overordnede instanser, herunder hjelpetjenestene, og erfaringer i forhold til samarbeid om aktuell elevgruppe med hjelpetjenestens ulike deler. Samlet sett var skolene meget opptatt av dette samarbeidet, og ga gjennomgående utfyllende svar.

Mistillit til hjelpetjenestens PP-del – men mer positiv til barnevernsdelen

Fra ungdomsskolenes informanter beskrives høy grad av misnøye og mistillit ovenfor hjelpetjenesten. Mistilliten har sitt utspring i misnøye med først og fremst at hjelpetjenestens PP-del i stor grad oppleves som fraværende. Noen av skoleenhetene påpeker at erfaringer er knyttet til personer, og at opplevelse av nytte er personavhengig. Praktisk pedagogisk handlingskompetanse, fleksibilitet og selvstendighet framheves som de positive personlige egenskaper som gjør at PP-medarbeidere erfarer som nyttige. En av informantene uttrykker tillit og tilfredshet med hjelpetjenestens PP-del.

Kompetansen hos ansatte i hjelpetjenestene vurderes som lite relevant. Flere av skoleinformantene legger vekt på at fagpersoner fra hjelpetjenesten ikke følger elevene i opplæringssammenhenger i klasser og andre læringsarenaer. Flertallet av informantene erfarer at kompetanse i forhold til elever med atferdsvansker er lav.

Av de skolene som uttrykker at hjelpetjenesten er nyttig, vektlegges god bistand til systemrettede tiltak. Barnevernsdelen beskrives mer positivt. Flere av informantene skilte mellom de to ulike tjenestetilbud. Barnevernsdelen ble beskrevet mer positiv, først og fremst fordi de representerte faktiske tiltak.

Framtid

Flere av skolene ønsker å få overført PP-dels ressurser og oppgaver til egen skole, mens andre ønsker det eksterne tjenestetilbudet mer tilstede i klassene og på skolen.

På tilsvarende prioriteringsliste som for hjelpetjenestene, i spørreskjemaet i screeningsundersøkelsen, er det sammenfall mellom skolene og hjelpetjenestene. Hjelpetjenestene

ønsker ikke å prioritere mer støtte inn mot skolene og skolene på sin side ønsker ikke å prioritere mer ekstern støtte fra hjelpeapparatet inn i skolen.

Skolene uttrykker lav motivasjon for og ønske om ytterligere støtte fra hjelpeapparatet inn mot skolene. Av de som besvarte dette spørsmålet var prioriteten for 13 informanter fra 4. til 6. plass. En av skolene svarte 1. prioritet, mens to skoler prioriterte dette området på 2. plass.

Samarbeidsvurderinger

Skolenes vurdering av samarbeidet med hjelpetjenestene i screeningen fordelte seg i samsvar med resultatene fra de semistrukturerte intervjuene. 12 av skolene var fra nøytral til helt uenig i påstanden om at de har et tett og godt samarbeid med hjelpetjenestene, mens 5 av skolene svarte at de var delvis eller helt enig i at samarbeidet var tett og godt.

Skolene ønsker å være selvhjulpne

Det er en ambisjon om at hjelpetjenestene skal være en sentral bidragsyter i arbeidet med å redusere praksis og behov for å etablere opplæringstilbud i segregerte settinger innad og utenfor den lokale skole. Imidlertid er resultatene fra undersøkelsene lite oppløftende. Hjelpetjenestene oppleves av ungdomsskolene som en lite utøvende og støttende instans i forhold til arbeid med utagerende elever spesielt, men også generelt. Det beskrives at forholdet mellom ungdomsskolene og hjelpetjenestene er preget av mistillit, og at hjelpen som gies fra hjelpetjenestene oppleves av flere av ungdomsskolene som lite nyttig. Dette er et trekk ved resultatene som det er mulig å forstå vil redusere det tilbud som skolene er i stand til å gi den aktuelle elevgruppe. Kompleksitet, omfattende belastninger og utfordringer forbundet med å kunne skape tilhørighet og et inkluderende opplæringstilbud til de av elevene som har en utagerende atferd, tilsier at det er avgjørende å ha virksom støtte og kompetanse i hjelpeapparatet. Langt på vei gir skolene uttrykk for at de ser for seg å kunne ivareta disse behovene på egen hånd, mens hjelpetjenesten på sin side uttrykker lav motivasjon og tro på at det er mulig å komme i en meningsfull og støttende posisjon i forhold til skolene.

Dagskoler – hjemmeskoler sett i forhold til samarbeid og tilbakeføring

Dagskolene representerer et segregert skoletilbud for elever som av ulike grunner blir vurdert til ikke å ha nytte av et skoletilbud ved sin hjemmeskole. Skolene representerer en vesentlig tiltaksandel av kommunens nåværende satsing på elevgruppen.

Bruk av Dagskolene

Samtlige av de ordinære ungdomsskolene i denne undersøkelsen har sendt elever til Dagskolen. Omfanget varierer fra skole til skole. Et gjennomgående trekk hos skolene er at de opplever at plasseringen har medført positiv utvikling for elevene. Bildet nyanseres noe av at enkelte av informantene beskriver at de har hatt noen negative erfaringer for noen elever, mens noen beskriver at de er usikker på hvordan det har gått med elevene.

Plassering ved Dagskolene – en ”endeholdeplass” for grunnskoletiden

Med hensyn til kommunikasjon mellom ungdomsskolene og Dagskolene synes den å være mest hyppig ved overføring/oppstartsperioden. Et gjennomgående trekk synes å være at Dagskolene ”overtar” elevene. Begge Dagskolene beskriver liten grad av kontakt og kommunikasjon med hjemmeskolene i løpet av skoleperioden. Det samme gjelder for ungdomsskolene. Når elevene først har begynt ved Dagskolen blir de der til avsluttet

grunnskoleeksamen. Det synes å være en akseptert og grunnleggende praksis at Dagskolene representerer avslutningen av grunnskoletilbudet. Unntakene er i de tilfeller der elever selv ikke vil fortsette, blir ”skrevet ut”, eller overført til andre skoler knyttet til sosiale og medisinske institusjoner. Dette er av forholdsvis beskjedent omfang.

Dagskole – et tilbud når hjemmeskolen har prøvd ”alt”

Det er i tillegg en gjennomgående praksis at elevene først og fremst starter på Dagskolen i 9. eller 10.klassetrinn. De fleste skoleinformantene mener at det er for tidlig å begynne i 8.klasse. De vil gjerne gi elevene en sjanse ved sin hjemmeskole – samt at noen av problemene først blir tilkjennegjort etter noen tid. Andre synes et treårig segregert skoletilbud kan synes noe massivt, samt at det poengteres at skolene må først prøve selv før de gir opp. Noen skoler peker på at noen av elevene hadde hatt godt av å begynne tidligere enn det som er tilfelle pr. i dag. En informant skulle gjerne ha sett en mulighet for direkte overgang fra barnetrinnet til Dagskolen. Informantene fra Dagskolene mener at å åpne for inntak av 8.klasse-elever ville kreve omlegging av det nåværende tilbudet, samt at de mener aldersprikket kan bli noe for stort.

Tilbakeføring til hjemmeskolen

På spørsmål til Dagskolenes informanter om det hadde vært naturlig å tenke på tilbakeføring til hjemmeskole fra Dagskolene i løpet av ungdomsskoletiden, kommer det fram hos informantene at dette vurderes som lite aktuelt. Derimot gies ingen klar avvisning fra informantene fra ungdomsskolene. Det pekes imidlertid på noen forutsetninger som må være til stede for at dette skulle kunne være aktuell praksis. Blant annet nevnes: ressurser i hjemmeskolen, variasjon i tilbud ved hjemmeskolen, at ungdommen opplever å bli ønsket tilbake, ungdommens opplevelse av å ha gode voksenrelasjoner i hjemmeskolen, et visst nettverk, og at det må være en viss lengde på den ungdomsskoletiden som gjenstår, samt tett oppfølging. Hjelpetjenestene knytter dette til hvilken rolle Dagskolene har pr. i dag. En eventuell tilbakeføring forutsetter at Dagskoletilbudet representerer en mellomstasjon og ikke en avslutning av grunnskoletilbudet, eller som en midlertidig ”time-out” fra et skoletilbud som langt på vei oppleves som smertefullt og vanskelig.

Behov for fleksibilitet

Hjelpetjenestene ønsker en sterkere grad av fleksibilitet rundt bruken av Dagskolene – og noen av informantene fra hjelpetjenestene opplever Dagskolene som noe statisk og lite fleksibel. Informantene fra Dagskolen avviser tilbakeføring som et realistisk og riktig arbeidsmål. Dette begrunnes ulikt – stigma fra hjemmeskolemiljøet, elevene opplever trygghet i Dagskolemiljøet, elevene har behov for et lengre opphold i et skjermet miljø, samt bekymring for hvordan det vil gå med eleven ved en tilbakeføring. En av Dagskolene beskriver at de har lyktes godt med å mestre ivaretakelses- og omsorgsfunksjonen ovenfor elevene, og at et ”skjermet” skoletilbud gir gode muligheter for stabilisering, opplevelse av tilhørighet i et nytt miljø og god kontaktetablering med foresatte. I tillegg defineres Dagskoletilbudet i stor grad som en forberedende arena til skolegang i den videregående skole.

Skolene beskriver, gjennom screeningen at de hadde kommet til kort ovenfor 0,8% av elevene siste skoleår. Av de man følte man kom til kort ovenfor, avsluttet 68,4% av elevene grunnskoleoppholdet ved sin hjemmeskole mens 30,2% ble søkt inn og fikk plass ved en av Dagskolene. De øvrige har flyttet til annen skole, er bosatt i barnevernsinstitusjon på annet sted enn i sitt lokalmiljø, mottar utvidet arbeidstilbud, eller ble innlagt på psykiatrisk institusjon.

Verning og tilhørighet

De fleste av informantene fra ungdomsskolene vurderer Dagskolene som et nødvendig skoletilbud. Dagskolene på sin side mener at skjerming er nødvendig for å ”verne” og ”bygge opp” sine elever etter en på mange måter negativ skoleerfaring på sin hjemmeskole. Fra skolens side uttrykkes imidlertid et *ønske* og en *tro* på at en i sterkere grad enn nå burde lykkes mer med elever som har store atferdsvansker. I dette legges visse forutsetninger, som er tidligere beskrevet. Flere av informantene fra de ulike hjelpetjenester betrakter Dagskolesystemet i sin nåværende form som noe lukket – og ønsker en mer fleksibel bruk av tilbudet.

Med utgangspunkt i tilhørighetsbetraktninger, er det forskjell i syn mellom informantene. Ut fra dagens situasjon ser Dagskolene nødvendigheten og riktigheten i å etablere en *ny* tilhørighet for de elevene som er søkt plass på Dagskolene i et skjermet og segregert tilbud. Imidlertid beskriver flere av informantene fra ungdomsskolene og Hjelpetjenestene et ønske om å skape denne tilhørigheten i tilknytning til hjemmeskolen. Sann sett indikerer materialet ulike oppfatninger mellom Dagskolene, hjemmeskolene og hjelpetjenestene.

Undervisning i klassen eller på andre og alternative arenaer

Dette emnet vil i første rekke berøre utfordringer knyttet til ønske om og informantenes erfaringer med forsøk på å skape tilpassete skoletilbud for elever med store atferdsvansker innenfor samlet klasse. I tillegg beskrives informantenes erfaringer med etablering av tilpassete skoletilbud utenfor samlet klasse.

Segregering

Resultatene fra screeningen bekrefter funn fra andre undersøkelser med at elever med atferdsvansker i flere tilfeller mottar sitt skoletilbud med et innhold som bærer preg av segregerte løsninger. Informantene i kartleggingen beskriver at det er store utfordringer knyttet til å skape gode tilpassete undervisningsopplegg uansett arena. Samtidig understrekes det at det å finne inkluderende og gode løsninger i klasserommet oppleves som den mest krevende utfordring. I noen tilfeller blir denne muligheten vurdert som svært vanskelig, nærmest umulig og kanskje også uriktig ut i fra hvordan rammebetingelser oppleves. En av skolene nevner særskilt hensynet til de andre elevene i klassen.

Klassemiljø

På en annen side avdekker undersøkelsen og intervjuene at skolene har et ønske om å forbedre nåværende klassemiljø og skolemiljø totalt sett slik at mulighetene for å lykkes innenfor samlet klasse kan økes. Flertallet av skolene nevner klassemiljøutvikling og tilpasset undervisning som ønskete og primære satsingsområder videre. Det uttrykkes klare ambisjoner om å utvikle større grad av mangfold og fleksibilitet innenfor sitt eget system.

Opplæringsarenaer - alternativer

Den siste tredel av skolene nevner i sterkere grad alternative løsninger utenfor klassen som mer relevante skoletilbudsarenaer. Det beskrives at de bør ligge innenfor skolens lokaliteter, men kan også utbygges med arbeidslivutplassering. Det er derfor et grunnlag for å si at ungdomsskolene som har deltatt i undersøkelsen er noe delt med hensyn til hva som vurderes som de viktigste satsingsområdene fremover. Samtidig signaliseres det en erkjennelse om at

behovene endrer seg fra år til år ut fra elevgrunnet – noen skoler sier derfor at de pr. i dag ikke har noe behov for alternative løsninger.

Av de som nevner alternative løsninger, begrunnes dette først og fremst med at man har hatt positive erfaringer med denne type løsninger. Innenfor begrepet ”alternative løsninger” beskrives et mangfold av utprøvinger – for eksempel ”minidagskoler”, opprettelse av minigrupper, noe praktisk arbeid på skolen sammen med vaktmester, deler av dagen i egen gruppe, hjemmeundervisning, arbeidslivutplassering, opprettelse av musikkgruppe etc.

Utvikle nye egne tiltak ved skolene

Felles for ungdomsskolene er at ingen nevner skolebytte, midlertidig/segregert base utenfor skolen som satsingsområder. Det synes derfor som at skolene ønsker å etablere egne tiltak, og dersom dette ikke lykkes, sees Dagskolene som det neste trinn på tiltaksstigen. Ingen nevner midlertidige tiltak utenfor skolen, hvor hensikten med tiltaket er å sikre tilbakeføring.

Hjelpetjenesten sent inn

To av hjelpetjenestene refererer til at det har vært gjennomført skolebytte for noen elever, men at dette synes å være gjennomført i beskjeden grad. Når det gjelder hjelpetjenestens opplevelse av sin rolle med hensyn til etablering av tiltak, beskriver de at de ofte kommer for sent inn i arbeidet. Informantene fra 4 av hjelpetjenestene beskriver tvil og bekymring om hvorvidt elevenes rettsikkerhet (om elevenes rettigheter knyttet til tilpasset skoletilbud) er godt nok ivaretatt, og mener derfor at dette området er noe som skulle vært jobbet mer med i tiden framover.

Vansker med å skape en skole for alle

Andelen av elever med store atferdsvansker synes å variere fra år til år på de ulike skolene. Tar man utgangspunkt i den grunnleggende skolepolitiske intensjon og målsetting om det skal utvikles en inkluderende skole for alle, gjenspeiles dette i mye av svarene som informantene har gitt. Skolene ønsker å utvikle inkluderende klasse miljø, og de uttrykker at de ønsker at elevene skal få sin tilhørighet ved sin hjemmeskole.

Flere av informantene mener imidlertid at realiseringen av denne ambisjon vanskelig gjøres ut fra de eksisterende rammebetingelser. Slik ungdomsskolen framstår i dag, signaliserer noen av informantene at målsettingen om at alle elever skal få sitt skoletilbud i sin hjemmeskole som lite realistisk. Det nevnes ulike forklaringer på hvorfor dette er vanskelig – blant annet beskrives at atferdsuttrykkene er såpass krevende, slitasjen på miljøet såpass stort, ressursene både menneskelig og materielt er for små, tilbudspluralismen for lite utviklet osv. Hos noen skoler er dette mer framtrødende enn hos andre. Noen skoler rapporterer imidlertid om at de har oppnådd mye gjennom å forbedre de faktorer som har vært nevnt som begrensende for å greie å etablere tilpassede løsninger.

Samhandling med eleven og foreldresamarbeid.

Samhandling med eleven.

Flere av informantene fra hjelpetjenestene og skolene viser til viktigheten av at elever med utagerende atferd blir sett og møtt. Imidlertid er det i beskrivelser gjort av skoleinformantene

mer fokus på det spesifikke knyttet til motivasjon, eller snarere mangel på motivasjon. For å kunne skape motivasjon, og derigjennom involvering i egen opplæring, pekes det av flere skoler på viktigheten av å lykkes med å finne den riktige tilpasning. Riktig tilpasning dreier seg i den sammenheng om forhold som læringsmiljø, læringsarenaer og læringsambisjoner. Det vises til at det i mange tilfeller erfarer at en økt vekting av de praktiske og estetiske fag er hensiktsmessig for flere av disse elevene. Dette blir av flere begrunnet i betydningen av å bidra til at elevene får opplevelser av å kunne mestre. En skole beskriver at de søker å øke tilpasningsmulighetene på skolen og minske bruken av spesialundervisning. Det vises til at mange av elevene har gitt opp. De erfarer at de ikke får til skole og fag, og at motivasjonsarbeidet er vanskelig og krevende. Videre henvises det til at mange elever ikke vil få det til, som et opprør eller protest. Flere av skolene beskriver en utvikling over tid hvor mange av disse elevene tidligere skulket skolen mye, mens de nå møter opp på skolen.

Elev – lærer - skole

I screeningsundersøkelsen spurte vi skoleinformantene om å prioritere mellom seks ulike satsingsområder. Bedre samhandling mellom skole og elev er det området som prioriteres høyest. 14 prioriterer dette området fra 1. til 3. , 7 har prioritert det som nummer 1.

Hjelpetjenestene ble spurt om erfaringer med å komme i «posisjon» til elevene. Av de tjenestene som har svart på spørsmålet, mindretallet, blir det vist til at det er mer krevende å tilnærme seg og involvere elevene enn det er i forhold til foreldrene. Det nevnes at særskilte tiltak, eksempelvis nettverksteam, er positiv med tanke på å raskt kunne komme i «posisjon» til elever. Tilbud om særegen gruppe er et annet eksempel med gode erfaringer.

Motivasjon

Det er gjennomgående beskrevet som avgjørende at en i samhandling med elevene finner fram til virksomme tiltak med tanke på spørsmål om motivasjon. Å finne fram til det riktige nivå for tilpasning, i betydning å sikre mestringserfaringer, påpekes som det sentrale for å sikre motivasjon, og derigjennom å skape grunnlag for elevmedvirkning.

Foreldresamarbeid.

Når det gjelder foreldresamarbeid er det en gjennomgående beskrivelse av at dette er et område hvor skolene har mye å gå på. Flere av skoleinformantene gir uttrykk for at samarbeidet med foreldre til elever med utagerende atferd, er deres «dårlige samvittighet».

Nye samarbeidsformer

Det pekes på flere områder i foreldresamarbeidet som det er viktig å utvikle bedre tilnærming til. Av områder som oftest trekkes fram er: Innkalling til og opplegg for foreldre-/kontaktmøter, vurdering av å kunne ta i bruk hjemmebesøk , og etablering av rutiner og praksis som gjør det mulig å ta kontakt med foreldre utover når det er noe som går galt.

Flere av skoleinformantene er fornøyde med foreldresamarbeidet, og peker på at gode rutiner er en sentral og viktig forutsetning for en slik erfaring. En skole har erfaring med å treffe foreldre på deres hjemmebane, og finner det verdifullt for samarbeidet. Det understrekes av flere at det i forhold til denne elevgruppen er særdeles viktig å ha tett kontakt i samarbeidet. En av skolene har gode erfaringer med å bruke to lærere i samarbeidet.

Rettigheter

De av skoleinformantene som uttalte seg om ivaretagelse av rettighetsspørsmål i samarbeidet, ga uttrykk for at dette var et vanskelig område. Blant annet ble det vist til at mange av elevene og deres foreldre har liten innsikt i og fokus på rettigheter, og at det sjeldent klages på vedtak. En skole påpeker at det er en særskilt utfordring knyttet til opplysningsplikten til barnevernet og foreldresamarbeidet.

Mye å gå på

I forhold til rapportering fra ungdomsskolene i screeningsundersøkelsen er det et betydelige avvik i forhold til i intervjuene. Selv om flere av skoleinformantene uttrykker at de er fornøyd med foreldresamarbeidet, er det en erkjennelse av at det er mye å gå på generelt og at det er områder i samarbeidet som er særlig krevende. I screeningen var 15 informanter helt eller delvis enig i påstanden om at de har et godt skole- hjem samarbeid, men 2 informanter var delvis uenig i påstanden. På den andre siden prioriteres i valg av tiltak, hjemmebesøk av skolen av 8 skoleinformanter og nettverks- og nærmiljøarbeid av 6 skoleinformanter. I svarene for prioriterte satsingsområder framstår økt hjem - skole samarbeid som det området som er nest høyest prioritert.

Hjelpetjenestens erfaringer og syn på foreldresamarbeidet kan sammenfattes som for skoleinformantene med at dette er et område hvor det er mye å gå på. Det poengteres av flere informanter at det er avgjørende for arbeidet med opplæringstilbudet at foreldrene blir særskilt involverte og ivarettatt. Det beskrives for flertallet av informantene at det er variasjon i hvor stor grad en lykkes med dette. En av enhetene uttrykker et ønske om at foreldrene mer må vurderes som en ressurs i skolen, mens en annen enhet erfarer at samarbeidet kan vanskeliggjøres når fokus flyttes mer over på foreldrenes rolle og oppgaver. Det er sammenfall i beskrivelser og opplevelse av samarbeid med foreldre mellom intervju og screening. Dette er et område hvor det er en rekke erfaringer fra godt samarbeid og den betydning det har, samtidig med at det er et område hvor det prioriteres høyt videre satsing og utviklingsarbeid.

Dagskolene – tett og godt samarbeid med foreldrene

Dagskolene beskriver at de har gode erfaringer i forhold til foreldresamarbeidet. Erfaringene er at tilliten til Dagskolene fra foreldrene er god, og at de, i motsetning til ved hjemmeskolene, møter på kontaktmøter. Skolene understreker den tette og ofte positive kontakt mellom foreldre og skole i hverdagen som særdeles viktig for det tillitsforhold de erfarer er etablert. Den ene skolen beskriver skikkelighet i forhold til skriftlig ukentlige planer som betydningsfull i kontakten.

Et reelt samarbeid

Foreldresamarbeid framstår som et område hvor det er sammenfall mellom skole og hjelpetjeneste. Sammenfallet finner vi i at informantene understreker den sentrale betydning som ligger i å skape et reelt og nyttig samarbeid, og at det på dette området er mye å gå på.

Dagskolenes erfaringer understreker betydningen av å ha et tett samarbeid om det hverdagslige i skoletilbudet. Gjennom å ha fokus på tilbakemeldinger og involvering av alle sider av elevenes skolehverdag, ikke minst i forhold til positive hendelser og framganger, beskrives at foreldrene har et positivt syn på skolene, og høy tillit til fagpersonellet.

Utviklingsområder

Samtlige informanter med unntak av Dagskolene ble bedt om å peke på tre utviklingsområder som virksomheten vurderte som viktige i sitt videre arbeid for å øke mulighetene for tilpasning og tilhørighet for elever med atferdsvansker. I denne presentasjonen sammenligner vi resultatene fra screeningen på idékonferansen med intervjurunden først og fremst i forhold til hvilke satsningsområder/ utviklingsområder skolene prioriterer.

Tiltaksutvikling på skolene

Et fellestrekk ved mange av satsnings- og utviklingsområdene er at de er basert på innsats og tiltak ved egen skole og inn mot klassen. Skolene har som mål å bli dyktigere til å løse utfordringene selv. De ønsker å tilby et bedre opplæringstilbud til alle sine elever ved å øke mangfoldet og differensieringen gjennom bl.a. utvikling av alternative opplæringsarenaer og tilbud i skolens egen regi. I tillegg til å fokusere på didaktiske og organisatoriske forhold vektlegges det å styrke klassemiljøarbeidet og øke tryggheten og trivselen for elevene. I den sammenheng pekes det også på nødvendigheten av holdningsendringer i forhold til elevsyn. Bevisstgjøring knyttet til elevenes behov og økt kompetanse i forhold til å forstå problematikken knyttet til atferdsvansker trekkes fram i den sammenheng.

Flere av skolene gir uttrykk for at de ønsker økt tilgang til og større styring over ressursene i forhold til bistå utsatte ungdomsgrupper. Det forebyggende arbeidet koster penger og det å ha en viss beredskap og fleksibilitet i systemet sitt forutsetter noe mer ressurser på ”flyt”.

I screeningen var ønsket om satse på økt oppfølging i forhold til hjemmene ved bruk av hjemmebesøk framtrødende. Samarbeid med foreldrene kommer ikke like klart fram som et prioritert utviklingsområde i intervjurunden.

Syn på støtte inn mot skolene

Når det gjelder behov for økt støtte fra hjelpeapparatet utenfor skolene er svarene mer sammensatt. De gis uttrykk for et behov for mer spissa og kompetent hjelp utenfra, men det synes uklart hvor de mener de kan hente den i dag. Dette henger sammen med den skepsisen skolene har gitt uttrykk for i forhold til hjelpetjenesten.

Alternativer på skolene

Skolene ser ikke utvikling av flere segregerte tilbud som et naturlig satsningsområde. De uttrykker tilfredshet med det tilbudet Dagskolene representerer i så måte. De kan likevel se for seg ulike fleksible løsninger med bruk av heterogene smågrupper i skolens egen regi.

Hvis vi sammenholder resultatene fra skolene med det hjelpetjenestene ønsker å prioritere som utviklingsområder er det både et visst sammenfall og noen ulikheter. Satsningen på å utvikle flere alternative og tilpassa løsninger innenfor skolens ramme er felles. Hjelpetjenesten ser behov for å satse på å øke skolens kompetanse i forhold til å utvikle bedre strukturer og opplegg rundt de mest utfordrende elevene. Hjelpetjenesten er også mer opptatt av å utvikle større variasjon i bruk av eksterne løsninger utover det Dagskolene representerer. Det pekes på behov for et ambulerende atferdsteam, time-out muligheter og midlertidig plassering i base.

Oppsummering

Som en oppsummering er det viktig å framheve det positive i at skolene ønsker å bli mer selvhjulpne. De ønsker å styrke sitt handlingsrepertoar og ta større ansvar for elevene som

utfordrer dem mest. Det er selvsagt mulig å betrakte denne holdningen som et tveegget sverd. Skyldes ønsket om å stå mer på egne bein og ta mer ansvar at skolen vil ”være seg sjøl nok”? Har skolen mista troen på hjelpeapparatet? Er det realistisk å tro at skolene i større grad enn i dag vil klare å takle utfordringene som store atferdsvansker representerer gjennom å satse på de utviklingsområder som de selv prioriterer? Vil økt tilbudspluralisme og satsing på klassemiljøutvikling være tilstrekkelige virkemidler eller må man som det pekes på fra hjelpetjenestehold inn med mer spissa kompetanse og et mer fleksibelt støtteapparat?

Avsluttende kommentarer

Vi har i denne rapporten presentert resultater fra en kartlegging i ungdomsskoler, hjelpetjenester og dagskoler. Fokus har vært opplæringspraksis i forhold til elever med alvorlige atferdsvansker på den ene siden, og ønsker, utviklings- og satsningsområder for å øke mulighetene til å skape et skoletilbud som bidrar til at flere i denne elevgruppen kan finne tilhørighet i sin hjemmeskole på den andre siden.

Hypoteser

I forprosjektskissen ble det uttrykt følgende hypoteser om opplæringspraksisen ved ungdomsskolen:

Vår hypotese er at det når det gjelder denne elevgruppen, så er gode og virksomme opplæringstiltak og gode rutiner noe som ikke nødvendigvis er etablert som en del av skolens totale og vedvarende tilbud. Elevgruppen er lavfrekvent, og variasjonene i atferdsproblemer mangfoldig og skiftende. Vi tar således utgangspunkt i en hypotese om at for mange av skoleenhetene er det slik at utfordringer knyttet til en eventuelt flere elev/er må håndteres som best en kan når de oppstår.

Vi vurderer at resultatene langt på vei bekrefter hypotesene. Undersøkelsen bekrefter en praksis i forhold til denne elevgruppen som bidrar til at mange får sitt skoletilbud på utsiden av sin hjemmeskole. I denne elevgruppen (2,3% av alle ungdomsskoleelever) er andelen som skolene rapporterer at de kommer til kort i forhold, 1/3. Av disse er det drøyt 2/3 deler som får opplæringstilbudet på utsiden av hjemmeskolen. Totalt sett får flertallet av elever med alvorlige atferdsvansker skoletilbudet sitt på hjemmeskolen. Undersøkelsen gir ikke svaret på hvordan opplæringspraksisen er for disse elevene. Imidlertid peker skolene på forhold som bidrar til at de opplever å komme til kort i forhold til mange av elevene i denne gruppen. Muligheter til å skape kontinuitet, ivaretagelse av de lærere som arbeider spesielt med elevgruppen, fleksible, frigjorte og kompetente personalressurser, variasjon i opplæringstiltak, er noen sentrale faktorer som løftes fram.

Høyt ønske om utviklingsarbeid

Erkjennelse over behov for og ønsket om å utvikle tilbud og tiltak som høyner mulighetene for tilhørighetsopplevelser og opplæringstilbud for denne elevgruppen på egen skole er høy. Vel 2/3 deler av skolene uttrykker et ønske om å i sterk grad være i stand til å klare dette med hjelp av egne ressurser på skolene. Til tross for disse gode intensjonene, viser kartleggingen et flertall av skolene opprettholder en praksis med at et høyt antall av denne elevgruppen får sitt opplæringstilbud på utsiden av hjemmeskolen. Dette beskrives å være riktig og til det beste for elevene. Vi vurderer likevel de gode intensjoner i forhold til endring av praksis som svært oppløftende. At mange av skolene har et sterkt ønske om å være selvhjulpne kan forstås på flere måter. Det kan forstås som et uttrykk for at kompetanse og utviklingspotensialet vurderes som høyt, men også at det er et uttrykk for motstand mot involvering fra andre.

Hjelpetjenestene

I forprosjektskissen ble det, som for ungdomsskolene, uttrykt en hypotese om vansker knyttet til hjelpetjenestens oppgaver i forhold til elevgruppen med alvorlige atferdsvansker:

På samme måte som for skoleenhetene legges til grunn som en hypotese at effekter av at elevgruppen er lavfrekvent og at problematferden er kompleks og omfattende, gjør at de eksisterende støttesystemer ikke har tilstrekkelig kapasitet og kompetanse overfor denne elevgruppen. Det å ha nødvendig handlingskompetanse og tilgjengelighet overfor skolens utfordringer på dette området vil således ikke være godt nok ivare tatt.

Dette er en hypotese som bekreftes i kartleggingen. Resultatene gir grunnlag for å si at tilstanden i forholdet mellom ungdomsskolen og hjelpetjenesten ikke er avgrenset til å ha gyldighet for elever med alvorlige atferdsvansker, men har gyldighet i forholdet allment. I den grad skolene beskriver virksomme effekter og nytte av hjelpetjenestene, tilskrives dette ikke de tjenesteytende enheter men variabler knyttet til enkeltpersoner.

Beskrivelsene fra skolene og hjelpetjenestene kan forstås å uttrykke en gjensidig frustrasjon. De uttrykker betydelig grad av mistillit og misnøye til hverandre. Hjelpetjenestene erfarer betydelig grad av motstand mot å komme i en veileder- og støtteposisjon til skolene, mens beskrivelsene fra skolene representerer motstand begrunnet i mangel på nytte og relevans i tjenestetilbudet. Det er nærliggende å forstå denne tilstanden som kommunikative problem, men også som et uttrykk for en ulikhet i utvikling av tilbud og kompetanse i skoler og hjelpetjenester som ikke reflekteres i tilbud og samarbeidsgrunnlag. Samlet sett vurderer vi denne tilstanden så vidt u hensiktsmessig at det er grunnlag for et nærmere fokus på denne problematikken. Det vil være naturlig at det igangsettes tiltak som tar høyde for å belyse de aktuelle fenomener i forholdet mellom ungdomsskolene og de enkelte hjelpetjenestenes PP-del. Dette er et arbeid som bør igangsettes parallelt med et utviklingsprosjekt knyttet til skolerettede tiltak for elever med alvorlige atferdsvansker i ungdomsskolene i Trondheim kommune.

Dagskolene

Dagskolene representerer et omfattende og tradisjonsrikt alternativt skoletilbud for elever i ungdomsskolen. Primært er det elever fra niende og tiende skoleår som får sitt alternativ der, og en betydelig andel, langt fra alle, av elevgruppen deres er fra de ungdommer med alvorlige atferdsvansker. Skoleinformantene og dagskolene beskriver dette tilbudet som et nødvendig tilbud. Det løftes fram som betydningsfullt at de elevene som får sitt skoletilbud ved dagskolene, opplever gjennomgående høy grad av tilhørighet, trivsel og utvikling i dette tilbudet. Det uttrykkes sånn sett et ønske om et omfattende alternativt tilbud for de eldste elevene i ungdomsskolen bevares, mens det på den andre siden uttrykkes et ønske fra skolene om å kunne utvikle et tilbud på egne skoler som gjør at flest mulig eller alle elever skal kunne få et godt og inkluderende skoletilbud ved sin hjemmeskole. Det er få av skolene som etterlyser mer fleksibilitet og variasjon i det alternative tilbud på utsiden av egen skole, mens hjelpetjenestene uttrykker behovet for tiltak som er av midlertidig karakter og som er innrettet mot tilbakeføring til hjemmeskolen. Praksis i forhold til bruk av dagskolene er entydige i beskrivelsene fra skoler og dagskoler. Når det gis tilbud om alternativ skoleopplæring ved dagskolene er det et tilbud som varer ut grunnskoletiden, og som har som føring at det så godt som ikke er kontakt mellom elev - hjemmeskole og dagskole - hjemmeskole.

Prosjektgruppens anbefalinger.

Prosjektgruppen vil på grunnlag av den informasjon og de kartleggingsresultater som framkommer fra forprosjektsperioden, legge fram anbefalinger for videreføring av skolerettet innsats for elever med alvorlige atferdsvansker i et særskilt utviklingsprosjekt. Arbeidet i forprosjektet gir oss grunnlag for å gi anbefalinger for videre arbeid for områder som er mer vidtrekkende, og som vedrører det alternative skoletilbud gitt ved Dagskolene og forholdet mellom hjelpetjenestenes PP-del og ungdomsskolene i Trondheim kommune.

Prosjektgruppens anbefalinger for utviklingsprosjektet ”Ønsket om tilhørighet”:

** Etablere og utvikle et ressursteam som skal bistå skolene med sikte på kriseintervensjon for en liten gruppe ungdom som eksisterende tiltak ikke maker å hjelpe.*

** Gjennom et prosjekt ved to skoler utvikle mer forebyggende systemretta tiltak for å motvirke sammenbrudd med basis i arbeid med klasse- og skolemiljø.*

Prosjektgruppens anbefalinger for videre arbeid knyttet til Dagskolene og hjelpetjenestenes PP-del og ungdomsskolene:

** Det igangsettes et arbeid med å kartlegge forhold knyttet til samarbeid og praksis mellom hjelpetjenestenes PP-del og ungdomsskoletrinnet. Siktemålet vil måtte være å utvikle økt samsvar mellom tjenesteyting og behov. Det anbefales at dette er et arbeid som blir igangsatt parallelt med prosjektet ”Ønsket om tilhørighet.”*

** Kartleggingen tydeliggjør behovet for en grundigere analyse av Dagskolenes rolle i forhold til elever med store atferdsvansker. Det vil være sentralt å skille mellom ulike behov blant elevene, og mulighet for tilnærming mot en mer fleksibel bruk av Dagskoletilbudet. Det bør være økt innretning mot tilbakeføring, og vektlegging av tilhørighet i hjemmeskolen.*